

ІНФЛЯЦІЯ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Шинкар Віктор Андрійович,

к.е.н., доцент, завідувач кафедри євроінтеграції та економіки факультету міжнародних відносин УжНУ

Малик Леонід Петрович,

старший викладач економічного факультету УжНУ

Макроекономічні проблеми інфляції є фундаментальною проблемою для розвитку будь-якої країни. Особливу актуальність вона набуває для держав так званого перехідного періоду, в т.ч. для України. В економічній науці не існує єдиних підходів щодо причин, наслідків і основних напрямів боротьби з інфляцією в умовах ринкової економіки. Про діапазон розмаїття поглядів може свідчити той факт, що два світові авторитети в галузі інфляції та грошового обігу, два лауреати Нобелівської премії - Мілтон Фрідман (1976 р.) і Джеймс Табін (1981 р.) - запропонували практично взаємовиключне трактування впливу інфляції на економічну активність в економіці. Причому зробили це приблизно одночасно. У працях з однаковою назвою - "Інфляція і безробіття" [1].

Очевидний взаємозв'язок між динамікою цін і реальними доходами лежить в основі багатьох економічних концепцій, починаючи від функції сукупного попиту і закінчуючи принципами стабілізаційних програм МВФ. При цьому логічно зазначається, що скорочуючи реальний попит, інфляція негативно впливає і на обсяги виробництва. З огляду на це можна було б очікувати, що будь-яка економічна політика має передбачати просту "нуліфікацію" цінової динаміки. За сучасних умов зробити це зовсім не складно - досить лише посилити монетарну політику центрального банку, підвищивши, наприклад, відсоткові ставки, резервні вимоги чи курс національної валюти. Однак актуальність проблеми полягає у тому, що знайти приклади стійкого не інфляційного розвитку в новітній істо-

рії дуже складно. Спроби ж повного монетарного стримування інфляції, як правило, не є успішними.

Макроекономічні проблеми інфляції в економіці - надзвичайно складна проблема. Окремі її аспекти проаналізовані відомими українськими економістами: В.Гейцем, С.Корабліним, І.Крючковою та іншими. Виходячи з того, що інфляція по-різному впливає на основні макроекономічні пропорції і показники, потрібен постійний моніторинг цього процесу. Використовуючи теоретичні висновки економічної науки, необхідно постійно відстежувати вплив інфляції на основні макроекономічні тенденції в економіці України і робити практичні висновки. Цьому і присвячена дана стаття.

Аналіз впливу інфляції на складні макроекономічні пропорції передбачає широке застосування методу наукової абстракції, функціонального аналізу. Особлива увага звернута на закон логіки, який стверджує, що правильність конкретного узагальнення для індивіда або частини необов'язково означає також правильність його і для груп або цілого. Це особливо важливо тому, що прояв загальних закономірностей здійснюється в різних країнах не однаково. Обов'язково необхідно враховувати специфічні макроекономічні особливості тієї чи іншої країни.

Для досягнення мети стаття побудована наступним чином: у першому розділі зроблено макроекономічний аналіз найбільш суттєвих проблем інфляції в умовах ринкової економіки (суть і механізми інфляції, її причини і наслідки, сучасна антиінфляційна політика); у другому - висвітлюються мак-

роекономічні проблеми інфляції в економіці сучасної України; у висновках - узагальнюються результати досліджень і даються рекомендації.

1. Макроекономічний аналіз проблем інфляції

По своєму походженню інфляція - явище пов'язане з рухом грошей. Термін інфляція (від лат. *inflatio* - роздування) вперше став вживатись у Північній Америці в період громадянської війни 1861-1865 рр. і позначив процес розбухання паперово-грошового обігу. Широке поширення в економічній літературі поняття інфляція отримало у ХХ ст. після Першої світової війни.

Найбільш загальне, традиційне визначення інфляції - переповнення каналів обігу грошовою масою над потребами товарообороту, що викликає обесцінення грошової одиниці і відповідно зростання товарних цін. Однак таке визначення інфляції, на думку ряду економістів, не можна вважати повним. Інфляцію не можна зводити лише до чисто грошового феномену. Це складне соціально-економічне явище, яке породжене диспропорціями відтворення в різних сферах ринкового господарства.

В економічній теорії є досить аргументована думка про те, що сучасна ринкова економіка інфляційна по самій своїй "конструкції". Для того, щоб економіка мала не інфляційний характер, потрібне дотримання ряду умов:

1. Постійна рівновага державного бюджету.
2. Центральний банк повинен відмовитися від проведення короткострокового макроекономічного регулювання, яке стимулює інфляцію (наприклад, обслуговування державного боргу).
3. Існує державна монополія (центральний емісійний банк) на випуск грошей. А там, де існує монополія, можливі помилки суб'єктивного характеру (раптовий випуск грошової маси). Зробити грошовий ринок конкурентним неможливо.
4. Для того, щоб зберегти економіку від інфляції, держава повинна утримуватись від активного втручання у розподіл доходів. Найбільш аргументовано ця ідея висвітлена у теорії монетаристів.
5. Психологія населення повинна бути позбавлена будь-яких ознак інфляційних очікувань.

Практичне дотримання цих умов у будь-якій країні неможливе. Тому інфляція внутрішньо вбудована у механізм сучасної ринкової економіки. Не кожне підвищення цін є показником інфляції. Ціни можуть підвищуватись внаслідок покращення якості продукції, погіршення умов добування паливно-сировинних ресурсів, змін суспільних потреб. Так, зростання цін, пов'язане із циклічними коливаннями кон'юнктури, не можна вважати інфляційним.

Стихийні лиха не можуть вважатися причиною інфляційного зростання цін. Все це буде, як правило, не інфляційне, а у певній мірі логічне, виправдане зростання цін на окремі товари. З другого боку, якщо здійснюється систематичне зростання цін на серійну продукцію, без покращення її якості, то тут має місце чітко виражена інфляція.

Інфляція являє собою надзвичайно складний, суперечливий, недостатньо вивчений процес. Більшість економістів під інфляцією розуміють загальне підвищення рівня цін в економіці. Американський економіст Пол Хейне полемізуючи з цією точкою зору відмічав, що не слід забувати, що змінюються ціни не тільки товарів, але і вимірники їх цінності, тобто гроші. Інфляція - це не збільшення розмірів предмета, а зменшення довжини лінійки, якою ми користуємося [2]. Беззаперечним є одне: падіння купівельної спроможності грошей і підвищення цін між собою дуже тісно взаємопов'язані.

Механізми інфляції пов'язані, перш за все, із сукупним попитом і сукупною пропозицією. Проникаючи в економіку, інфляційна грошова маса осідає на боці попиту. Якщо це відбувається регулярно, виникає стійкий розрив між сукупним попитом і сукупною пропозицією, інфляційна нерівновага ринків.

Інфляція пов'язана з цілим спектром диспропорцій в економіці. У структурі цих диспропорцій і містяться основні причини інфляції.

По-перше, інфляція зароджується на грошовому ринку і саме у деформаціях грошового обігу слід, перш за все шукати її корені. Зокрема, вона відбувається тоді, коли центральний банк проводить неправильну грошову політику, нагнітаючи в обіг надлишкову, тобто не забезпечену товарами масу грошей. Центральний банк нарощує обсяги грошової маси для пом'якшення економічного спаду або для зупинки прогресуючого пониження курсу акцій на фондовій біржі. Специфікою для України є великі обсяги валюти, які пропонують підприємства-експортери на міжбанківській валютній біржі. Значну частину іноземної валюти викуповує НБУ, збільшуючи тим самим пропозицію грошей.

По-друге, інфляційні процеси неминучі у тому випадку, коли витрати держави перевищують її доходи. Це виражається у дефіциті держбюджету. Якщо цей дефіцит фінансується за рахунок позик в центральному банку країни, це призводить до зростання маси грошей в обігу. Тут мають місце порушення в класичному рівнянні І.Фішера $MV=PY$.

По-третє, інфляція виникає там, де йдуть процеси мілітаризації економіки:

- а) воєнний сектор створює постійну напругу у витратній частині державного бюджету;

б) воєнна економіка поглинає матеріальні, інтелектуальні ресурси, які можна використати для виробництва товарів мирного призначення;

в) зайняті у воєнному виробництві збільшують сукупний попит, не сприяючи нарощуванню пропозиції. У цілому можна сказати, що утримання 300 тис. армії України (початок 2008 року) створює серйозні інфляційні проблеми в економіці.

По-четверте, інфляція швидко прогресує при високому ступені монополізації ринків. Монополії не починають інфляції, але вони її активно продовжують і посилюють. Щоб зберегти домінуюче положення на ринку, вони стараються не тільки встановити й утримати високі ціни, але й скоротити розміри виробництва і пропозиції. Така ситуація є характерною для значної частини економіки сьогоднішньої України.

По-п'яте, основні причини інфляції концентруються всередині національної економіки. Але є і такі, що знаходяться за її межами. Мова йде про перенесення інфляції по каналах світової торгівлі. Наприклад, швидке зростання світових цін на нафту та природний газ надає імпульс механізму інфляції витрат. Для України ця проблема, по відомим причинам, є актуальною. Немалу інфляційну загрозу несуть із собою потоки короткострокових спекулятивних капіталів, які переміщуються через кордони у пошуках найбільш високої ставки відсотка.

Інтерпретація наслідків інфляції в економічній науці є далеко не однозначною. Якщо механізм негативного впливу інфляції на реальні доходи дискусій не викликає, то загальноприйнятого пояснення, чому при підвищенні цін виробництво зростає, так і не запропоновано. При інфляційному зростанні цін скорочуються реальні особисті збереження, відбувається соціальне розшарування населення, поглиблення майнової нерівності. Інфляція також перерозподіляє доходи між дебіторами і кредиторами. Зокрема, непередбачувана інфляція приносить вигоду дебіторам за рахунок кредиторів. При інфляції страждає система оподаткування. Ні одній країні світу не вдалося повністю коректувати доходи по мірі наростання інфляції. При аналізі впливу інфляції на сукупну пропозицію економічна теорія оперує кількома моделями. І жодну з них як універсальну не розглядає.

Джеймс Тобін вважає, що певний відсоток інфляції економічно доцільний, оскільки дозволяє долати ринкові деформації за умов "номінальної жорсткості" цін (феномен "храповика", що відображає довгострокову тенденцію їхнього зростання і несприйнятливості до зниження). М.Фрідман же відмічав: якщо учасники ринку точно прогнозують інфляцію, то всі бізнес-контракти відбивають один і той самий її рівень, через що відносні ціни залиша-

ються незмінними, немов інфляції не було б узагалі. Це дало змогу стверджувати, що стійка інфляція не впливає позитивно на виробничу активність

Сьогодні інтерпретація ДжТобіна відома як інфляційний "ефект мастила". Трактуювання ж М.Фрідмана умовно отримало назву "ефекту піску". В економічній теорії явно домінують погляди М.Фрідмана. Причиною цього є болісна стагфляція 70-х і не менш складне її подолання в 80-х роках ХХ століття. Попри формальну прихильність до ідеї "цінкової стабільності", у жодній індустріальній економіці нульову інфляцію не розглядають як ціновий орієнтир. Останній, як правило, встановлюється на рівні 2-3%. Така практика служить визнанням не лише "ефекту мастила", а й просто раціональної поведінки. Якщо абстрагуватися від зовнішніх чинників, то ефективність нульової інфляції виявляється не більш як гіпотетичним припущенням. Оскільки допускає спроможність виробництва миттєво нівелювати будь-які цінові сплески. Нульова інфляція природна та ефективна лише за умов досконалого ринку, спроможного блискавично перерозподіляти виробничі ресурси в економіці, усуваючи будь-які товарні дефіцити та підвищення цін, що супроводжують їх. Така модель ринку не є реалістичною. На практиці й швидкість, і якість реакції виробників далеко не досконалі. Сукупна пропозиція не може бути миттєво збільшена тому, що неможливо миттєво побудувати завод, виростити додатковий врожай зерна й переробити його, акумулювати необхідні для цього фінансові, матеріальні та трудові ресурси.

При цьому, що глибші деформації ринкових механізмів, то більші цінові стимули, необхідні для розширення виробництва. Наприклад, що вужча база фондового ринку й банківських кредитів, то повільніша реакція виробників, триваліший час утримується ненасичений попит і значніше підвищення цін; що вищі бар'єри входження на монополізовані ринки, то більші цінові премії потрібні "зовнішнім" інвесторам для їхнього подолання. Тому розширення виробництва на неконкурентних ринках супроводжується зростанням цін на продукцію, що випускається. В усіх зазначених випадках зростання цін виступає як "мастило", що компенсує недосконалість ринкових механізмів. При цьому, що глибша їхня деформація, то більше "мастильного матеріалу" потрібно для збільшення обсягів виробництва. За умов же його "дефіциту" виробництво може взагалі не реагувати на недостатньо високе зростання цін. І навпаки, розвиток конкурентного середовища сприяє зниженню інфляції. Оскільки процес удосконалення ринкових відносин нескінченний, потреба в інфляційному "мастилі" навряд чи колись зникне.

Безумовно, функціональні параметри інфляції і економічного зростання не універсальні. У кожному конкретному випадку співвідношення і результуючий баланс інфляційних витрат і ефектів є унікальними настільки, наскільки специфічними є ринкові деформації різноманітних економік і національні методи їхнього подолання. На деяких проблемах інфляції в економіці України зупинимося більш детально.

2. Макроекономічні проблеми інфляції в економіці України

Макроекономічні події поточного року характеризуються значними структурними зрушеннями як у розподілі доходів між населенням, державою і підприємствами, так і в розподілі прибутків між різними видами діяльності. На структурні зміни в економіці значний вплив справляє зростання інфляційних процесів. По суті, у 2008 році інфляція вийшла з під контролю. Індекс споживчих цін (індекс інфляції) за 2008 рік становив % 122,3% (за 2007 р. - 116,6%). За останній рік продукти харчування та безалкогольні напої подорожчали на 24,5%, ціни на житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива - на 28,2% [3]. Це одні із найбільших показників за останні вісім років.

Основною причиною зростання інфляції є розбалансованість і монополізація основних товарних ринків та відсутність на них прогнозованих цін, що унеможлиблює планування власної діяльності та оновлення обладнання підприємств і піштовхує спіральне розкручення інфляції як на ринку промислової продукції, так і на споживчому ринку.

На інфляційні процеси 2008 року в Україні активно вплинули різкі зміни структури внутрішнього попиту: споживчий попит підвищувався, а інвестиційний знижувався. Масштабне збільшення зарплат і пенсій, а також великі зміни в податковому, митному, адміністративному й валютному регулюванні економічно не прораховані і не мали продуманого, системного характеру. Наприклад, тільки у січні 2008 року номінальні доходи населення порівняно з відповідним періодом попереднього року зросли на 47,8 % [4].

Інфляція може зростати при позитивній і негативній динаміці виробництва. І якщо у першому випадку економічна теорія не дає однозначної відповіді на питання про наслідки інфляційних процесів, то у другому - відповідь однозначна: стагфляція. Ця болісна "хвороба" була характерною для розвинутих капіталістичних країн в 70-х роках минулого століття. Для України у даному разі йдеться про проблему, яка стосується не тільки перспектив економічного зростання наступного року, не тільки про перспективи інноваційного оновлення економіки, а й про можливість уникнення стагфля-

ції. При цьому не треба забувати критичну зношеність виробничого потенціалу України, його фізичну і моральну застарілість тощо.

Початок 2009 р. характеризувався в економіці України стагфляційними ознаками. Індекс споживчих цін у січні 2009 року становив 102,9 %, в т.ч. ціни виробників промислової продукції зросли на 10,2%, переробної промисловості - 1,6%, добувної - 0,3%. В той же час індекс промислової продукції у січні 2009 року порівняно з відповідним місяцем 2008 р. становив 65,9%. Не досягнуто рівня виробництва січня 2008 р. у всіх основних видах промислової діяльності, крім нафтоперероблення [5].

При вирішенні проблем інфляції в Україні потрібно врахувати той факт, що наша держава глибоко інтегрована у світову економіку і що частка українського експорту перевищує 50% ВВП [6]. Тому економічна політика держави має повніше узгоджуватися із відповідними світовими процесами. Це тим важливо тепер, коли внаслідок світової фінансової кризи відчутно погіршилися експортні можливості українських виробників. Такі інструменти боротьби з інфляцією, як ревальвація обмінного курсу національної валюти, зміна імпортичних мит, квот, ліцензій тощо виявилися неефективними і негативно вплинули на українську економіку. Наприклад, від'ємне сальдо зовнішньоторговельного балансу України за 2008 р. становило 13,5 млрд. дол. (у 2007 р. - 7,3 млрд. дол.) [5]. До цього слід додати монетизацію розрахунків за газ та інші чинники, які можуть істотно змінити баланс валютних надходжень, а відтак негативно позначитися на всьому комплексі макроекономічної ситуації і насамперед на валютній стабільності національної грошової одиниці. Позитивне платіжне сальдо було впродовж останніх п'яти років основою валютної стабільності гривні. Стабільна грошова одиниця і економічне зростання - це взаємопов'язані процеси. Нині надзвичайно важливо не поставити під загрозу цю відповідність.

Якщо фінансова система націлена на інвестиції в основний капітал, грошові потоки виявляються орієнтованими на зростання товарної пропозиції, яке у кінцевому рахунку стимулює зниження інфляції, при цьому збільшення особистих доходів виявляється «товарно забезпеченим», а довгострокова пропозиція продукції може навіть випереджати зростаючий попит на неї. Навпаки, перерозподіл емітованих грошей на користь різних видів допомоги активізує зовсім інші фінансові канали. Через них грошова маса виноситься безпосередньо на товарний ринок у вигляді зростаючого споживчого попиту за незмінних обсягів пропозиції. Прискорення інфляції в цьому разі неминуче. Більш того, інфляційно небезпечними виявляються навіть незначні обсяги грошової емісії.

Окремо зупинимося на ролі НБУ України у подоланні інфляційних тенденцій. Згідно з чинною Конституцією, основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності національної грошової одиниці. Сьогодні валютні резерви НБУ дозволяють викупити майже всю грошову базу, яка перебуває в обігу, що дає можливість установити практично будь-який обмінний курс. Однак, майже фактична неучасть НБУ в торгах на відкритому ринку сьогодні (що наполегливо рекомендують іноземні радники) означає значну девальвацію національної валюти, що сприяє інфляційним процесам.

Утримувати інфляцію під контролем, безумовно, необхідно. Та сьогодні ефективність вирішення зазначеного завдання залежить не стільки від обмежувальної політики Національного банку України, скільки від усунення ринкових деформацій, що перебувають, здебільшого, у зоні відповідальності уряду. Посилення податкового тягаря на внутрішніх виробників, хоч би як переконливо воно мотивувалося, після затвердження поправок до бюджету стало фактом. Це обставина аж ніяк не сприяє прискоренню зростання й детінізації економіки - двом джерелам, за рахунок яких можна збільшити наповнення дохідної частини бюджету. Виробники традиційно перекладають збільшення фіскального навантаження на плечі споживачів, тобто підвищують ціни.

Зіставлення абсолютно стискуваної грошової маси й прискореної інфляції змушує задумуватись про коректність широко цитованого вислову

М.Фрідмана, що «інфляція завжди і скрізь є монетарним феноменом». У цьому сенсі, мабуть, не менш доречно було б говорити про «феномен фінансовий». Тим більше, що фінансова система здатна змінювати грошову пропозицію безвідносно до емісійної активності центрального банку.

Висновки

Інфляція належить до числа основних макроекономічних проблем, які вивчаються в економічній науці. Діапазон впливу інфляції на економіку надзвичайно великий. Причини, механізм дії, наслідки інфляційних процесів не є аксіомою в економічній теорії. Тому дана проблема, в умовах ринкових відносин, є надзвичайно актуальною при вирішенні багатьох макроекономічних питань.

Україна все ще відновлює втрачене. Після чого доведеться надолужувати згаяне. У 2008 році в економічній сфері не вдалося продемонструвати послідовність і раціоналізм, скоріше було здійснено ряд безсистемних трансформацій, які негативно вплинули на економіку. Сьогодні необхідно покладатися на високі темпи та якість економічного зростання. Вирішення зазначеного завдання лежить у сфері інституційних реформ: демонополізації підприємництва, прозорого і конкурентного доступу до ресурсів, забезпечення рівності прав власників тощо. Будуть вони успішними - поступово знижуватиметься і інфляція. Спроби ж її монетарного стримування (наприклад, через ревальвацію гривні) неминуче пов'язані з втратою економічної динаміки.

Список використаних джерел:

1. Кораблін С. Нелюбима //Дзеркало тижня. - 2005. - №11.- С.8.
2. Хейне Пол. Економический образ мышления. - М.: Новости, 1991. - С.484.
3. У дзеркалі статистики. Економіка України за 2008 рік. // Урядовий кур'єр. - 2009. - №13. -С.9.
4. У дзеркалі статистики // Урядовий кур'єр. - 2008. - №46. - С.-1.
5. У дзеркалі статистики. Економіка України за січень 2009 року. // Урядовий кур'єр. - 2009. -№35. -С.6-7.
6. Статистичний щорічник України за 2006 рік. - К.: Консультант, 2007. - 248 с.

Shynkarj V., Malik L. macroeconomical problems of inflation in terms of market economy

Inflation is the basic problem of the developing of any country. There are no common approaches to this phenomenon, reasons and consequences, ways of reduction in economical researches. Macro economical inflation impact has his own distinctive aspects in terms of the building of marketing relationships in the country with transition economy (Ukraine, for example). The reasons and consequences of inflation, anti inflation policy are covered in the article. Methods of functional analysis, system analysis, analogies are used in the research. Special attention is attracted on macro economical problems of inflation in modern Ukraine. The article contents conclusion about political and economical decisions which determine the future economy development of our country.

Keywords: inflation, deflation, disproportion, expectation, stabilization.

Інфляція є фундаментальною проблемою для розвитку будь-якої країни. В економічній науці не існує єдиного підходу щодо сукупного цього явища, причин появи «наслідків», а також основних напрямів боротьби з інфляцією. Макроекономічний інфляційний вплив на економіку має свою специфіку в умовах формування ринкових відносин країн перехідної економіки (наприклад, України). Використовуючи методологію функціонального аналізу, системного підходу та аналогії, в статті аналізуються причини і наслідки інфляції, антиінфляційна політика, яка проводиться в умовах ринкової економіки. Особлива увага звернута на макроекономічні проблеми інфляції в економіці сучасної України. Зроблено висновки про необхідність проведення виважених як політичних, так і економічних рішень, від яких залежить майбутнє економіки нашої держави.

Ключові слова: інфляція, дефляція, рівновага, диспропорції, стабілізація, інфляційні очікування.